PAUL SAMMUT

Il-Lepidoptera Maltija

L-insetti huma grupp ta' annimali invertebrati li wieħed jista' jagħraf minn annimali oħra minħabba li dawn għandhom dejjem sitt saqajn u ġisimhom maqsum fi tliet partijiet: ir-ras, it-toraċi u ż-żaqq. In-numru ta' insetti fid-dinja huwa ta' xi miljun speċi, kważi żewġ terzi tal-ħlejjaq kollha li nafu bihom. Minħabba n-numru kbir ta' speċi, in-naturalisti, jew aħjar l-entomoloġisti qasmu l-insetti fi gruppi jew Orders. Il-Lepidoptera hija dik l-Ordni li tiġbor fiha l-friefet u l-baħrijiet, insetti li għandhom il-ġwienaħ miksija bi *scales* bħalma tkun miksija l-qoxra ta' ħuta. L-i*scales* fil-friefet huma ta' natura ferm differenti minn dawk tal-ħut u x-xebh qiegħed biss fil-mod kif qegħdin impoġġijin.

L-istudju tal-Lepidoptera fil-gżejjer tagħna jmur lura fl-1841 meta George Angas (1842), Ingliż, waqt waqfa qasira f'Malta kiteb fuq il-friefet li ra waqt ħarġiet li għamel fil-kampanja tagħna. Dan Angas wasal Malta fid-19 ta' Settembru u telaq lejn Sqallija fit-2 ta' Ottubru. Semma erba' speċi ta' friefet u, jekk ma ħax xi żball wieħed minnhom, l-*Iphiclides podalirius,* il-Farfett tar-Re, huwa l-ewwel u l-aħħar darba li ġie rrekordjat għal Malta. Studjużi oħrajn, l-aktar stranġieri komplew kitbu u żiedu aktar speċi ma' dawk ta' Angas. Fost dawn ta' min isemmi lil George Waring (1843) u William Tallack (1861).

Fl-1857, il-Professur Gavino Gulia ta serje ta' *lectures* fuq l-istudju ta' l-insetti f'Malta ġewwa l-ġonna ta' San Anton. Sena wara dawn il-*lectures* ġew ippubblikati fi ktieb. L-identifikazzjoni ta' xi wħud mid-disgħa u għoxrin speċi msemmija hija tant dubjuża li dan ix-xogħol ftit li xejn issir referenza għalih mill-istudjużi tal-Lepidoptera Maltija. Ta' min isemmi, iżda, li jekk inħallu barra lista

manuskritta ta' Dr F.X. Schembri, Rettur ta' l-Università bejn is-snin 1854-1880, f'dan ix-xogħol insibu l-ewwel referenza għall-baħrijiet Maltin. Dan il-manuskritt ta' Schembri (Caruana-Gatto 1891 b.) huwa sempliċi lista ta' friefet u baħrijiet li darba kienu jiffurmaw parti minn kollezzjoni miġbura minn Patri Ignazio Libassi Ġiżwita.

Xogħol importanti ħafna iżda fl-istess ħin kważi minsi huwa dak ta' Adolf von Andres ippubblikat fl-1916. Dan Andres kien priġunier tal-gwerra Ġermaniż f'Malta bejn Ġunju ta' l-1915 u Frar tas-sena ta' wara. Għalkemm kien maqful fi spazju xi ftit limitat ġewwa l-*Barracks* ta' Verdala, nieqsa kważi għal kollox minn kull tip ta' veġetazzjoni barra xi prodotti agrikoli li l-priġunieri stess kienu jkabbru, irnexxielu jiġbor 55 speċi ta' friefet u baħrijiet. Kien iżomm ukoll bħal djarju li fih kien iniżżel noti fuq il-bijoloġija u l-komportament ta' wħud mill-baħrijiet li hu stess irnexxielu jkabbar mill-bajda sal-farfett jew baħrija. Meta telaq minn Malta, aktarx għall-Ġermanja, ħa miegħu l-kollezzjoni li laħaq ġabar flimkien man-noti. Mill-materjal miġbur minn Andres, l-entomoloġista Ġermaniż Rebel, fl-1918 stabbilixxa speċi ġdida għax-xjenza u endemika għal Malta u li semma *Sciopteris melitensis,* il-Psike ta' Malta.

Entomoloġisti oħrajn, kemm Maltin bħall-Professur Ġanni Borg (1898, 1899, 1939), botaniku ta' fama, ċertu Briffa minn Tas-Sliema u Sciortino, (Caruana-Gatto 1891a) kif ukoll barranin bħal Gervase Mathew (1898), *paymaster* man-*navy* Ingliża, il-Franċiż Philip de la Garde (1892) u l-Ingliżi Prout (1903) u Fletcher (1904-05) ippubblikaw aktar tagħrif fuq il-Lepidoptera Maltija.

Bla dubju ta' xejn ix-xogħlijiet tal-Konti Alfredo Caruana-Gatto, ippubblikati bejn l-1891 u l-1925, ftit xhur biss qabel ma miet huma *landmark* fl-istudju tal-friefet u baħrijiet ta' gżiritna. Il-Konti Alfredo Caruana-Gatto, imwieled fl-1868, kien avukat u wieħed mill-aħjar kriminoloġisti ta' żmienu. Ħa parti attiva fil-politika; għal xi snin kien membru tas-Senat u Ministru tal-Ġustizzja għall-Partit Nazzjonalista. Għalkemm ma kienx naturalista professjonali, il-kwantità ta' xogħlijiet li ppubblika fuq l-istudju ta' l-istorja naturali tal-gżejjer Maltin jisbqu bil-bosta x-xogħlijiet ta' naturalisti oħra Maltin li qattgħu ħajjithom f'dan il-qasam. Il-Konti Caruana-Gatto ppubblika diversi xogħlijiet fuq il-Flora Maltija, fuq il-bebbux ta' l-

art u tal-baħar, fuq il-ħanfus, fuq id-dwied li jattakkaw l-uċuħ tar-raba' u l-flora in ġenerali, u fuq il-Lepidoptera. Barra minn dawn l-istudji ġabar kollezzjoni enormi ta' bebbux ta' l-art u tal-baħar, ta' Malta u ta' barra. Partijiet sostanzjali minn din il-kollezzjoni, dak li fadal minn qabel il-gwerra, issa jinsabu fil-Mużew ta' l-Istorja Naturali ġewwa l-Imdina u jiffurmaw parti mill-kollezzjoni ta' studju fis-sezzjoni tal-Molluska. Irnexxielu jiġbor erbarju ta' pjanti lokali u esotiċi. Dan l-erbarju li llum jinsab l-Argotti fih aktar minn mitt volum u eluf ta' pjanti. Mill-kollezzjoni ta' friefet u insetti oħra, li żgur li kellu, ma fadal xejn. Iż-żmien, l-umdità, id-dud u t-traskuraġni ħarbtu kollox. Il-Konti Caruana-Gatto barra milli għandu diversi speċi msemmija għalih huwa wkoll wieħed mill-ftit naturalisti Maltin li stabbilixxa diversi speċi ġodda għax-xjenza. Hekk per eżempju l-bebbux ta' l-art *Cernuella caruanae,* u l-bugħarwien *Deroceras caruanae* huma msemmija għalih waqt li s-sottospeċi *melitensis* tal-bebbuxu rari *Lampedusa imitatrix* ġie stabbilit minnu fl-1892.

Fid-diversi xogħlijiet tiegħu fuq il-Lepidoptera Maltija, Caruana-Gatto (1891a, 1905, 1925) isemmi madwar 130 speċi, kollha identifikati tajjeb, jew minnu stess jew inkella bil-għajnuna ta' speċjalisti kontemporanji mill-kontinent bħal Dr Adalbert Seitz, Dr Otto Bang-Haas u Dr O. Staudinger. Fix-xogħlijiet ta' dan l-awtur jinħass titjib enormi meta mqabbel ma' dak ta' awturi ta' qablu u bla tlaqliq wieħed jista' jqis lil dan in-naturalista bħala missier l-entomoloġija Maltija.

Pawlu Borg, ħu l-botaniku Professur Ġanni Borg, ippubblika fl-1932 xogħol li semma "The Lepidoptera of the Maltese Islands", fejn isemmi 187 speċi differenti ta' friefet u baħrijiet Maltin. Numru mhux ħażin minn dawn imma, huma speċi li la kienu rrekordjati qabel u lanqas instabu wara. Huwa misteru kif Borg isemmi l-farfett *Pieris napi,* bl-Ingliż Green-veined White, bħala farfett komuni ħafna u li jagħmel ħsara lill-prodotti agrikoli meta dan la qatt ġie osservat, maqbud jew irrekordjat minn entomoloġisti Maltin, kemm ta' qablu u anki ta' warajh. Minħabba l-ħafna żbalji li fih — mhux anqas minn 25 fil-mija ta' l-ispeċi msemmija huma dubjużi għall-Fawna Maltija — dan ix-xogħol ftit li xejn huwa ta' valur.

Imbagħad għal xi snin xejn aktar fuq il-friefet u baħrijiet. Forsi minħabba l-gwerra, in-nies ftit li xejn kellha moħħ dawn l-insetti.

Kien hemm affarijiet aktar serji fiex wieħed ried iħabbel rasu. Mhux għax l-interess waqaf għal kollox imma bħala pubblikazzjonijiet ma nsibu xejn. Is-Sur Toni Valletta fl-1939 qabad farfett ġdid għal Malta imma dan il-fatt ġie ppubblikat xi snin wara, meta l-affarijiet reġgħu ġew xi ftit għan-normal.

Toni Valletta, entomoloġista u studjuż tal-Lepidoptera Maltija, twieled Birkirkara fil-21 ta' Diċembru 1908. Fil-ħajja professjonali tiegħu kien għalliem, surmast u spettur fid-Dipartiment ta' l-Edukazzjoni. Sa minn tfulitu kien dilettant tan-natura, delizzju li trabba fih meta, ta' tifel żgħir kien jaqbad il-grillijiet minn fuq il-bejt tad-dar jew kien imur jonsob ma' missieru (Valletta, 1983). Kont diġà bdejt inlesti dan ix-xogħol meta Toni daħal l-isptar. L-aħħar li kellimtu, jumejn qabel ma miet, niftakar li qal lil waħda mit-tfal bniet tiegħu biex tlestilu l-kopp ħalli meta joħroġ mill-isptar jerġa' jmur jiġbor. Toni, jew aħjar is-surmast kif kienu jsibuh il-ħbieb, baqa' attiv sa ftit xhur qabel miet. Mhux darba jew tnejn morna flimkien il-Buskett jew l-Imtaħleb bil-lampa għall-baħrijiet. Kien iħobb jikteb ħafna. Kull meta kien joħroġ jiġbor kien iniżżel dak kollu li jkun qabad flimkien ma' xi notamenti oħra. Kellu korrispondenza ħajja ma' entomoloġisti mad-dinja kollha u ħafna drabi attenda kungressi u laqgħat lepidopteroloġiċi barra minn Malta. Ħafna drabi kien isiefer biex jiġbor il-friefet. Mar xi sitt darbiet Sqallija, tliet darbiet il-Gżejjer Kanarji u ħafna darbi l-Ingilterra. Għabar ukoll tul is-sitt xhur li għamel ġewwa l-Amerika bħala Fulbright student.

Toni miet nhar il-Kunċizzjoni ta' l-1988, ftit ġranet qabel għalaq it-tmenin sena.

Valletta ppubblika l-ewwel xogħlijiet tiegħu fir-rivista "Il-Bidwi" fl-1945. Dawn l-ewwel artikli kienu ta' natura ftit jew wisq popolari u kienu jittrattaw l-aktar dawk il-friefet li kienu jagħmlu ħsara lill-uċuħ tar-raba'. Wara dawn ix-xogħlijiet tal-bidu Toni Valletta ppubblika aktar minn 60 studju fuq il-friefet u baħrijiet Maltin, minbarra numru kbir ta' studji fuq l-entomoloġija Maltija in ġenerali. L-aqwa żewġ xogħlijiet tiegħu huma "The Butterflies of the Maltese Islands" ippubblikat fl-1972 u "The Moths of the Maltese Islands" ippubblikat fl-1973. F'dawn iż-żewġ studji, barra milli jsemmi 436 speċi, hemm minjiera ta' tagħrif fuq meta jpassu ħafna minn dawn l-ispeċi, meta nsibuhom, x'jiekol id-dudu, jekk

hix speċi rari jew komuni u elf dettal ieħor. 'Il fuq minn mitt speċi msemmija f'dawn ix-xogħlijiet huma ġodda għal Malta u nstabu mill-awtur stess. F'xogħlijiet oħra kiteb fuq il-bijoloġija tal-friefet, l-ikel tad-dudu, l-ekoloġija, u fuq it-tkabbir ta' dawn l-insetti mill-bajda sa l-istadju adult. Ħafna milli nafu fuq il-friefet fi gżiritna nafuh lil dan l-istudjuż li qatta' 'l fuq minn 40 sena jistudja dawn l-insetti. Xogħol ieħor interessanti tas-Sur Valletta hija awtobijografija qasira (1983). Bħall-Konti Caruana-Gatto, Toni Valletta għandu diversi speċi ta' insetti u annimali oħra msemmija ad unur tiegħu, ħafna minnhom endemiċi.

Entomoloġista ieħor, kontemporanju u ħabib ta' Toni Valletta, kien it-tabib Karmenu Delucca, illum mejjet, li twieled f'Birkirkara imma li għadda l-parti l-kbira ta' ħajtu l-Għargħur. L-aktar li kien jinteressa ruħu kien fil-baħrijiet, speċjalment dawk magħrufa bħala mikrolepidotteri. Bejn is-snin 1948 u 1969 Dr Delucca ppubblika numru ta' studji fuq il-baħrijiet ta' Malta u rrekordja numru ta' mikrolepidotteri ġodda għal dawn il-gżejjer. Il-memorja tat-tabib għadni ngħożżha ħajja ġo fija. Kont għadni nibda ninteressa ruħi fil-friefet. Kważi kull nhar ta' Sibt wara nofs in-nhar kont nasal wasla sa għandu l-Għargħur biex nurih u jidentifikali dak li nkun qbadt f'dik il-ġimgħa. Niftakar darba qalli li waħda milli kont qbadt kienet ġdida. Lanqas ridt nemmen li kont irnexxieli nsib baħrija ġdida għal Malta. Tlabtu biex iżommha hu. Ta' ġentlom li kien għall-ewwel ma riedx, bqajt ninsisti u fl-aħħar aċċetta. Nistqarr li dak li naf fuq dan is-suġġett nafu lilu u lis-Sur Valletta. Ma rridx ninsa nsemmi li suġġett ieħor li kien ferm għal qalb it-tabib, namra li wiret mingħand missieru Vincent, kienet l-ornitoloġija. F'dan il-qasam ta' l-istorja naturali ppubblika diversi xogħlijiet fosthom lista aġġornata ta' agħsafar irrekordjati f'Malta (1969).

Fl-istess żmien, nies oħra, l-aktar Ingliżi fis-servizzi stazzjonati Malta taw kontribut siewi għall-istudju tal-Lepidoptera. Fost dawn insemmu lil ċertu Darlow (1950) li ppubblika xogħlijiet, kemm waħdu kif ukoll ma' Valletta fuq il-baħrijiet ta' Malta. Xi Maltin, bħas-Sur Guido Lanfranco taw palata sew biex poġġew l-istudju ta' l-istorja naturali eqreb lejn il-poplu b'kitbiet f'gazzetti u rivisti lokali.

Reċentement Pawlu Sammut mir-Rabat ippubblika lista sistematika u dettaljata tal-friefet u baħrijiet (1984) u li fiha l-awtur

ġabar dawk l-ispeċi li xi darba jew oħra nqabdu, jew li ġew irrapportati li nqabdu Malta. Xi ħamsin speċi huma rrekordjati ġodda għal dawn il-gżejjer. L-istess awtur ippubblika studji oħra relattivi għal fawna lepidopteroloġika Maltija. Kiteb fuq il-bijoloġija (1982c), fuq il-protezzjoni (fl-istampa), fuq l-istorja tal-Lepidoptera f'Malta (1983), u fuq it-tkabbir tal-friefet u l-ikel tad-dwied (Sammut & Valletta, 1983).

Wara dik l-introduzzjoni fuq min kienu l-istudjużi tal-Lepidoptera f'Malta, ngħaddu għal ħarsa fuq il-baħrijiet u l-friefet infushom.

In-numru ta' friefet u baħrijiet li xi darba ġew irrekordjati għall-gżejjer tagħna hu 600 (Sammut, 1984). Minn dawn madwar 14% huma speċi li għal xi raġuni jew oħra huma dubjużi għal Malta jew ġew irrekordjati bi żball. Hekk per eżempju *Idaea culoti* huwa żball ta' identifikazzjoni tiegħi stess (Sammut, 1983b); *Anaitis plagiata,* irrekordjata l-ewwel darba fl-1898 minn Mathew, trid tinqata' mil-lista minħabba l-fatt, li kien ħafna wara, għall-ħabta ta' l-1930 li ġie stabbilit li l-ispeċi li tgħix Malta u n-naħa t'isfel ta' l-Italja, għalkemm tixbah ħafna lill-*plagiata,* hija speċi oħra magħrufa bħala *Anaitis efformata.* Naraw daqsxejn fuq liema evidenza ġew irrekordjati żewġ speċi ta' baħrijiet għall-fawna Maltija. Gervase Mathew (1898) kiteb hekk: "Sibt larva waħda ta' l-*Arctia villica* mgħaffġa fi triq qrib iż-Żurrieq." Fuq speċi oħra jkompli "Ħafna darbi xammejt ir-riħa tad-dudu tal-*Cossus ligniperda,* għalkemm qatt ma sibt il-baħrija." Ta' min igħid li fl-ewwel każ id-dudu ta' l-*Arctia villica* jixbah ħafna d-dudu tal-baħrija *Phragmatobia fuliginosa melitensis* li f'Malta hija komuni ħafna. Fil-każ l-ieħor id-dudu tal-*Cossus ligniperda,* li l-Ingliżi laqqmuh "Goat moth", jitlaq riħa ta' mogħoż. Bħallikieku din kienet xi riħa estraneja għall-kampanja Maltija fi żmienu. Kif ġa rajna Gavino Gulia u Pawlu Borg huma l-ħtija ta' xi 90% minn dawn l-iżbalji. Disgħa fil-mija ta' l-ispeċi rrekordjati għal Malta huma rarissmi u ġew misjuba darba biss. Fost dawn insemmu l-*Malacosoma neustria* rrekordjata min-Naxxar f'Awissu ta' l-1956 mit-tabib Delucca (Valletta, 1973), il-*Pseudocopicuccullia biskrana* rrekordjata mill-Imrieħel f'Diċembru ta' l-1950 (Valletta, 1973). *Lithosia quadra* mill-għadira f'Awissu ta' l-1976 (Cassar, 1981) u l-*Euxoa distinguenda* maqbud fir-Rabat f'Novembru ta' l-1983 (Sammut, 1985). In-numru ta' speċi

li huma rari u li minnhom ġew irrekordjati anqas minn għaxar eżemplari jlaħħaq madwar 21%. Minn dawn hemm numru sabiħ ta' friefet fosthom *Danaus chrysippus alcippus, Polygonia agea* u l-*Euchloe belemia,* kollha maqbuda mis-Sur Valletta. Madwar 130 speċi, kważi t-22% ta' l-ispeċi kollha huma friefet u baħrijiet li wieħed la jista' jqis bħala rari ħafna u lanqas komuni. Fost dawn ta' min isemmi l-farfett *Danaus chrysippus chrysippus,* li minn meta ġie rrekordjat l-ewwel darba fl-1979 baqa' jiġi rrekordjat sal-lum; b'kollox xi ħamsin darba. L-ispeċi li fadal, xi 34% tat-total huma pjuttost komuni. Xi wħud minn dawn bħall-Farfett tal-Fejġel, *Papilio machaon,* il-Farfett taz-Ziju, *Gonepteryx cleopatra,* u l-Farfett taż-Żebbuġ, *Vanessa atalanta,* isebbħu l-ambjent bil-kuluri sbieħ tagħhom. Oħrajn, bħall-Farfett tal-Kabocċi, *Pieris brassicae,* il-Farfett tal-Kromb, *Pieris rapae* u l-Baħrija Sfinġida tad-Dwieli, *Celerio livornica,* jinkwetaw lill-bdiewa minħabba l-ħsara li jagħmlu fl-uċuħ tar-raba'. Fl-aħħar ta' min isemmi li tliet speċi ta' baħrijiet, l-*Uthetheisa pulchella,* il-Baħrija tal-Għobbejra, il-*Holocacista rivillei,* Kamla tad-Dwieli u d-*Depressaria depressana,* Kamla tal-Kemmun, għalkemm żmien ilu kienu komuni ħafna llum inqerdu għal kollox minn gżiritna. Din ta' l-aħħar inqerdet minħabba li llum ftit li xejn għadna nkabbru kemmun, fil-waqt li l-Kamla tad-Dwieli naħseb li ma felħitx għall-bexx u insettiċidi qawwija li l-bidwi għandu għad-dispożizzjoni tiegħu. Il-Baħrija tal-Għobbejra sa qabel 25 sena ilu kienet l-aktar baħrija komuni. Ma kontx tgħaddi minn għalqa fis-sajf li ma kontx ittajjar sħaba minn dawn l-insetti. Il-qerda ta' din il-baħrija aktarx hija dovuta għall-fatt li minn xi snin 'il hawn il-bdiewa tagħna bdew anki fis-sajf iħawlu varjetajiet ta' tadam, inqerdet l-għobbejra li kienet twarrad fl-istess żmien u magħha nqerdet ukoll il-baħrija. Għall-eżatezza, sentejn ilu nqabdet waħda miċ-Ċirkewwa (Vallctta, 1988). Dan però jista' jitqies bħala każ iżolat u ma hemm xejn x'juri li din l-ispeċi ser terġa' tistabbilixxi ruħha f'Malta.

Il-friefet u l-baħrijiet jinqasmu mill-istudjużi f'familji. Ħafna minn dawn il-familji, f'Malta, huma rappreżentati bi speċi waħda jew tnejn (Sammut, 1984). B'kollox hemm għoxrin, fosthom il-familji *Tischeriidae, Nolidae, Lymantriidae* u n-*Nymphalidae.* Din ta' hawn taħt hija tabella li turi wħud mill-gruppi ta' speċi l-aktar numerużi u l-perċentwali tat-total li ġew irrekordjati minn Malta.

Mil-lista neħħejt dawk l-ispeċi li huma dubjużi għal Malta.

Tabella 1

Grupp	Numru	%
Friefet	26	5
Sfinġidi u Bombiċi	11	2.1
Sesidi	4	0.7
Pteroforidi	21	4.2
Piralidi	117	22
Ġeometridi	61	11.7
Noktuidi	128	24.6

Fi Sqallija nsibu madwar 1,660 speċi (Mariani, 1938) ta' baħrijiet u friefet, imqassmin kif jidhru fit-tabella numru tnejn.

Tabella 2

Grupp	Numru	%
Friefet	103	6.2
Sfinġidi u Bombiċi	30	1.8
Sesidi	24	1.4
Pteroforidi	42	2.5
Piralidi	257	15.5
Ġeometridi	224	13.5
Noktuidi	335	20.2
Gruppi oħra	644	38.8
Total	1660	100

Jekk nieħdu pajjiż bħall-Ingilterra, fejn l-istudju ta' l-istorja naturali huwa aġġornat ferm aktar minn tagħna u ta' Sqallija, insibu li bħala total ta' baħrijiet u friefet, għall-Gżejjer Britanniċi, ġew irrekordjati mhux anqas minn 2,300 speċi (South, 1961, 1962, Emmet, 1979). Fit-tabella numru 3 ser inqabblu n-numru u l-perċentwali ta' l-istess gruppi f'Malta u Sqallija ma' dawk fir-Renju Unit.

Tabella 3

Grupp	MALTA numru	MALTA %	SQALLIJA numru	SQALLIJA %	RENJU UNIT numru	RENJU UNIT %
Friefet	26	5	103	6.2	78	3.4
Sfinġidi u Bombiċi	11	2.1	30	1.8	31	1.3
Sesidi	4	0.7	24	1.4	14	0.6
Piralidi	117	22.5	257	15.5	192	8.3
Pteroforidi	21	4.2	42	2.5	37	1.6
Ġeometridi	61	11.7	224	13.5	295	12.8
Noktuidi	128	24.6	335	20.2	396	17.2
Gruppi oħra	152	29.2	644	38.8	1257	54.6
Total	520	100	1660	100	2300	100

F'dawn iż-żewġ tabelli qabbilna l-aktar gruppi li huma studjati u favoriti ma' l-istudjużi tal-Lepidoptera. Il-familji jew gruppi oħra jiġbru fihom il-baħrijiet iż-żgħar u mit-tabella numru tlieta wieħed malajr jinduna li fil-waqt li f'dawk il-gruppi popolari aħna ninsabu aġġornati daqs ħaddieħor, f'dawk diffiċli u anqas attraenti waqajna xi ftit lura.

Kif tikkompara l-fawna Lepidopteroloġika Maltija ma' dik ta' gżejjer oħra fil-Mediterran? Diffiċli biex wieħed iqis il-friefet u l-baħrijiet kollha ta' kull gżira. Biżżejjed ngħidu li l-aħħar lista aġġornata tal-Lepidoptera ta' Sqallija ġiet ippubblikata fl-1939 (Mariani, 1939). Fuq friefet is-sitwazzjoni hija xi ftit aħjar. F'Malta n-numru ta' friefet indiġeni, jiġifieri dawk li nsibuhom regulari minn sena għall-oħra huwa ta' 19-il speċi. Ċipru għandha 50 (Parker, 1983) speċi, Sqallija 103 (Mariani, 1939), Korsika 55 (Higgins & Riley, 1970), Sardinja 53 (Higgins & Riley, 1970), il-Gżejjer Kanarji 26 (Fernandez, 1978), il-Gżejjer Baleariċi 31 (Manley & Allcard, 1970), Madeira għandha 12 (Mamley & Allcard, 1970) u l-Azores 4 (Higgins & Riley, 1970) biss. Il-Gżejjer Kanarji u l-Azores qegħdin fl-Atlantiku viċin il-kosta Afrikana. Wieħed malajr jasal għall-konklużjoni li l-gżejjer Maltin, f'dak li hu friefet, huma xi ftit fqar meta mqabbla ma' gżejjer oħra. Veru li aħna iżgħar minn kull

gżira li qabbilna ruħna magħha, però d-daqs mhux il-fattur waħdieni li jiddetermina jekk post għandux fawna fqira jew sinjura. L-Ingilterra li għandha 78 speċi ta' friefet hija akbar minn Sqallija li għandha 103 speċi. Fatturi determinanti huma t-tip ta' klima, l-ilma, il-kwalità ta' flora, in-nuqqas jew il-preżenza ta' ambjenti diversi bħal muntanji, boskijiet b'siġar differenti u xmajjar.

Tabella 4 — Distribuzzjoni ta' friefet indiġeni fil-gżejjer mediterranji

	Numru ta' friefet
Malta	19
Ċipru	50
Kanarji	26
Baleariċi	31
Sqallija	103
Korsika	55
Sardinja	53
Madeira *	12
Azores *	4

* Gżejjer Atlantiċi

Ftit huma dawn l-ispeċi lepidopteroloġiċi li jinstabu Malta biss. 'Il fuq minn 95% ta' l-ispeċi kollha jinstabu f'postijiet oħra. Nitkellmu issa ftit fuq id-distribuzzjoni ġeografika tal-friefet u baħrijiet li jinstabu f'Malta, u bħala eżempju għażilt grupp ieħor; din id-darba għażilt il-familja tal-baħrijiet *Noctuidae* li f'Malta nsibu, bejn dawk indiġeni u dawk li jpassu, 128 speċi. Id-distribuzzjoni ġeografika qassamtha hekk (skond Calle J.A., 1982):

a. Ewro-asjatiċi, jew speċi li jinstabu fl-Ewropa ta' fuq u parti mill-Asja li tmiss ma' l-Ewropa, bħal *Euxoa tritici,* il-Baħrija tal-Qamħ u l-*Cucullia chamomillae,* il-Baħrija tal-Kamumilla.

b. Asjatiċi-supramediterranei — parti mill-Asja u l-pajjiżi ta' l-Ewropa t'isfel li jmissu mal-parti ta' fuq tal-

Mediterran. Fost dawn insibu l-*Hadena silenes,* il-Baħrija ta' l-Ilsien l-Għasfur, u l-*Polymixis canescens,* il-Baħrija tal-Għansal.

ċ. Atlanto-mediterranei — insibuhom fi Spanja, il-Portugall, fi Franza, fil-Marokk u fi gżejjer Atlantiċi. *Mythimna prominens,* li Malta hija xi ftit rari tgħix f'dan ir-reġjun. Il-baħrija *Agrotis dirempta afflouensis,* waħda mill-akbar Noktuidi fl-Ewropa, jekk mhux l-akbar insibuha wkoll f'dan ir-reġjun.

d. Asjatiċi-submediterranei — mil-lvant nofsani għall-Afrika ta' fuq li tmiss mal-Mediterran. Eżempji *Aporophila nigra,* il-Baħrija s-Sewda tal-Ħarxajja u l-*Caradrina flava,* il-Baħrija s-Safra taċ-Ċereali.

e. Asjatiċi-mediterranei — speċi li għandhom distribuzzjoni aktar vasta li tinkludi (b) u (d) flimkien. Il-*Cucullia calendulae,* Kappoċċ Griż, hija speċi ta' dan ir-reġjun.

f. Palaeartiċi — speċi ta' distribuzzjoni ġeografika ferm akbar. Dan ir-reġjun jiġbor fih l-Ewropa kollha, parti kbira mill-Asja u l-Afrika tat-Tramuntana. Fost il-ftit speċi nisbu l-*Autographa gamma* li Malta hija komuni ħafna.

g. Etiopiċi — speċi Afrikani. Minn dawn għandna waħda biss id-*Dysgonia torrida.*

h. Tropikali u subtropikali — ġeneralment speċi li jappartienu għal reġjuni tropikali Afrikani bħall-*Helicoverpa nubigera, Xanthodes albago* u l-*Ophiusa tirhaca.*

i. Kosmopolitani — speċi li jinstabu kważi mad-dinja kollha bħall-*Helicoverpa armigera. Trichoplusia ni,* u l-*Mythimna unipuncta.*

j. Distribuzzjoni ristretta — speċi li barra li jinstabu f'Malta jinstabu wkoll f'xi pajjiżi oħra biss bħal per eżempju l-*Brythis encausta* li tinstab biss f'Malta, Sqallija u l-Greċja, u l-*Pseudocopicucullia biskrana* li tinstab Malta u Biskra.

k. Endemiċi — speċi li jinstabu fil-gżejjer Maltin biss bħall-*Blepharita vallettai.*

Tabella 5. Distribuzzjoni ġeografika tan-Noktuidi Maltin.

Reġjun	
Ewro-asjatiku	17
Asjatiċi-suprameditерranju	14
Atlanto-mediterranju	12
Asjatiċi-submediterranju	7
Asjatiċi-mediterranju	34
Palaeartiku	7
Etiopiku	1
Tropikali u subtropikali	18
Kosmopolitan	7
Distribuzzjoni ristretta	10
Speċi endemiċi	2

Daqqa ta' għajn lejn it-tabella 5 turina li 'l fuq minn 50% tan-Noctuidi Maltin, u dan igħodd ukoll għall-bqija tal-Lepidoptera tagħna, huma mifruxa fil-pajjiżi qrib tagħna u li x-xtut tagħhom imissu mal-Mediterran.

Element importanti fil-fawna u l-flora ta' pajjiż, speċjalment ta' gżira huma l-ispeċi endemiċi. F'Malta nsibu numru mhux ħażin ta' ħlejjaq u pjanti endemiċi. Il-gżejjer Maltin ġew iffurmati fil-perijodu ġeoloġiku magħruf bħala Pliocene. Fil-perijodu ta' wara, fil-Pleistocene l-livell ta' l-ilma fil-Mediterran niżel u tela' skond il-fażijiet glaċjali u interglaċjali. Xi żmien il-livell tal-baħar kien tant baxx li l-gżejjer Maltin aktarx kienu magħquda ma' Sqallija u l-baħar li llum jifridna mill-kosta Afrikana kien qisu xi wied. L-aħħar perijodu glaċjali beda xi 18,000 sena ilu u biex il-livell tal-baħar laħaq dak kif nafuh illum kellhom igħaddu madwar 10,000 sena. Il-gżejjer Maltin bil-flora u l-fawna tagħhom, inqatgħu mill-kumplament ta' l-Ewropa u l-Afrika. Dan l-iżolament iffavorixxa l-ħolqien ta' ħlejjaq endemiċi. F'Malta, bħal f'kull gżira oħra, l-endemiżmu mhux xi fenomenu rari jew ristrett għal xi grupp partikulari tal-fawna jew flora. Kważi f'kull grupp ta' organiżmi

nsibu speċi endemiċi speċjalment dawk sedentarji jew li mhux kapaċi jtiru għal distanzi twal. Bħala flora nsemmu d-*Darniella melitensis* (Brullo, 1984) bil-Malti Xebb jew Siġra ta' l-Irmied, *Euphorbia melitensis,* it-Tengħud tax-Xagħri u l-*Cremnophyton lanfrancoi,* bil-Malti Bjanka ta' l-Irdum.

F'Malta nstabu numru konsiderevoli ta' fossili ta' mammiferi u vertebrati oħra endemiċi. Fost dawn l-aktar magħrufa huma l-*Elephas falconeri,* l-*Elephas mnaidrensis* u l-*Elephas melitensis* iljunfanti mhux akbar minn metru u nofs għoli. Fost il-vertebrati endemiċi li għadhom magħna sal-lum xieraq insemmu l-gremxula ta' Malta, *Podarcis filfolensis.* Din l-ispeċi mhux talli hija endemika għal Malta imma kull gżira fl-arċipelago Malti għandha sottospeċi distinta. Hekk il-*Podarcis filfolensis* insibuha fuq Filfla, is-sottospeċi *generalensis* tgħix fuq il-gżira tal-Ġeneral, f'Għawdex, is-sottospeċi *kieselbachi* tgħix fuq il-gżejjer ta' San Pawl, fil-waqt li s-sottospeċi *maltensis* insibuha mifruxa f'Malta, f'Għawdex u f'Kemmuna (Lanza, 1972). In-numri ta' invertebrati endemiċi huwa ferm akbar. *Spelaeoniscus vallettai* (Caruso, 1975) u *Bathytropa schembrii* (Caruso & Lobardi, 1982) huma tnejn fost il-ħames speċi ta' ħnieżer l-art endemiċi għal Malta. Fil-Molluska nsibu diversi speċi endemiċi bħal *Gibbula nivosa,* Bebbuxu tal-Borra, speċi marina li llum saret rari ħafna, *Pomatias sulcatus melitense,* Bebbuxu tal-Fossa (Lanfranco, 1974), il-*Murella melitensis,* Bebbuxu tal-Bjut u l-Bugħarwien tal-Maqluba, *Derceras golcheri.* Insetti għandna xi ftit ukoll. Insemmu d-dubbiena *Ogcodes schembri* (Chvala, 1980) u l-ħanfusa *Stenostoma melitense* (Cameron, 1907).

Nagħlaq b'ħarsa xi ftit dettaljata fuq l-ispeċi ta' friefet u baħrijiet endemiċi għall-gżejjer tagħna. Fil-parti l-kbira minn dawn, l-isem Malti ma kienx jeżisti u ppruvajt insib wieħed addattat għal dawk li ma kellhomx. L-istess għamilt f'dawk l-ispeċi tal-Lepidoptera li semmejt bl-isem xjentifiku tagħhom f'dan ix-xogħol.

1. *Sciopetris melitensis* Rebel, 1919
   Malti: Psike ta' Malta

Speċi rarissima u forsi wkoll diġà estinta għal kollox. Ġiet deskritta għall-ewwel darba minn baħrija raġel minn fost il-materjal miġbur fl-1915 mill-Ġermaniż Andres. Amsel fl-1953 reġa'

ddeskriva l-istess speċi, anki din id-darba minn baħrija raġel misjuba minn Toni Valletta f'Jannar ta' l-istess sena mill-Għargħur. Ma għandna l-ebda ħjiel fuq kif inhi l-baħrija mara, x'jiekol id-dudu, jew il-bijoloġija ta' dan l-insett. Mid-deskrizzjoni oriġinali nafu biss li l-baħrija hija xi 10 mm ġwienaħ miftuħin u ta' kulur griż safrani.

2. *Antitinea deluccae* Amsel, 1954

Malti: Kamla Rari

Deskritta minn baħrija raġel, maqbuda mix-Xlendi, Għawdex fid-9 ta' Settembru ta' l-1953 mit-tabib Delucca. F'dan il-każ George Amsel stabbilixxa anki *Genus* ġdid għal din l-ispeċi. Il-baħrija hija żgħira ħafna, xi 8.5 mm, bil-ġwienaħ twal u rqaq. Il-ġwienaħ ta' quddiem, il-frenża mad-dawra tagħhom u r-ras huma ta' kulur kannella fl-isfar.

Anki din il-baħrija, bħal ta' qabilha, hija rari. L-eżamplar li fuqu ġiet deskritta l-ispeċi u f'dan il-każ anki l-*Genus* huwa l-uniku wieħed li nafu bih sa issa. Ma nafu xejn aktar fuq din l-ispeċi, lanqas kif inhi l-baħrija mara u l-bijoloġija ta' l-ispeċi. Il-lokalità tipika, jiġifieri l-post minn fejn tkun inqabdet l-ewwel darba, illum ġiet żviluppata f'kumpless turistiku u mhix ħaġa kbira li l-ispeċi hija diġà estinta.

3. *Praeacedes deluccae* Amsel, 1954

Malti: Kamla Rqiqa

Deskritta minn Amsel bħala endemika għal Malta minn materjal miġbur minn Delucca mill-Għargħur fl-1951. F'xogħol ieħor (Amsel, 1955), l-istess awtur spjega kif din l-ispeċi hija sinonima mat-*Tinea thecophora* Walsingham, 1907. Reċentement, l-ispeċjalista ta' dan il-grupp ta' mikrolepidoptera, L. Gozmany ta' l-Ungerija, kompla issinonimizza din l-ispeċi mal-*Praeacedes atomosella* Walker, 1863, li għandha distribuzzjoni mal-Mediterran kollu.

Din l-ispeċi, għalhekk, mhix endemika. Il-baħrija hija żgħira, xi 10 mm biss, u ta' kulur sewdieni. Hija rari u sa llum ġiet irrekordjata mir-Rabat, ir-Raħal il-Ġdid, il-Għargħur u x-Xlendi f'Għawdex.

4. *Pterolonche vallettae* Amsel, 1955
Malti: Rixa Griża

Deskritta minn żewġ baħrijiet irġiel maqbuda, waħda mill-Mistra u l-oħra mil-Lippija limiti ta' l-Imġarr. Iż-żewġ baħrijiet inqabdu minn Toni Valletta fl-1953.

Baħrija ta' daqs ta' xi 20 mm, bi ġwienaħ twal u dojoq ħafna. Il-ġwienaħ ta' quddiem huma ta' kulur bajdani waqt li ta' wara huma ta' kulur griż. Għandu mnejn għadha tinstab fil-Lippija.

5. *Apatema fasciata melitensis* Amsel, 1954
Malti: Susa tal-Faxxi

Deskritta bħala endemika minn żewġ baħrijiet irġiel maqbuda mit-tabib Delucca mis-Salini fid-9 ta' Ottubru ta' l-1950. Is-sottospeċi *melitensis* però llum il-ġurnata hija mitqiesa sinonima ma' *Apatema mediopallidum* Walsingham, 1900, speċi komuni u mifruxa mal-Mediterran kollu. Għalhekk din is-sottospeċi ma tistax titqies aktar bħala endemika għal Malta.

Il-lokalità tipika ta' din il-baħrija kienet fejn illum hemm Kennedy Grove. L-olotip jinstab fil-kollezzjoni ta' Toni Valletta filwaqt li l-paratip suppost li qiegħed fil-kollezzjoni ta' Dr Amsel.

6. *Oecogonia deluccai* Amsel, 1952
Malti: Susa tat-Tikek

Speċi oħra rari ħafna, deskritta għall-ewwel darba minn baħrija raġel maqbuda fil-21 ta' Ottubru 1950 mit-tabib Delucca mis-Salini.

Baħrija żgħira ta' xi 12-il millimetru ta' kuluri deħbieni b'marki suwed fuq il-ġwienaħ ta' quddiem. Il-ġwienaħ ta' wara huma ta' kulur griż ċar. Għalkemm il-lokalità tipika llum ġiet żviluppata f'kumpless turistiku, jidher li tinstab f'lokalitajiet oħra f'Malta. Żewġ eżemplari ġew irrekordjati fl-1981 mill-Imtaħleb.

7. *Symmoca melitensis* Amsel, 1954
Malti: Susa Bajda

Speċi ta' xi 15-il millimetru f'daqs. Il-ġwienaħ ta' quddiem huma griżi ċari. Deskritta minn materjal (raġel u żewġ nisa) maqbuda mis-Salini f'Marzu ta' l-1952.

L-olotip, raġel, u wieħed miż-żewġ paratipi jinstabu fil-kollezzjoni ta' Delucca fil-waqt li l-paratip l-ieħor jinstab fil-kollezzjoni ta' Amsel fil-Ġermanja.

L-aħħar li nafu li nqabdet din il-baħrija endemika kien fl-1955 (Valletta, 1973). Ma nafu xejn fuq il-bijoloġija ta' din il-baħrija.

8. *Epidola melitensis* Amsel, 1955
Malti: Susa Griża

Deskritta minn materjal maqbud mill-Ġnejna fit-3 ta' Settembru 1953 u minn Wied il-Lunzjata f'Għawdex fl-10 ta' l-istess xahar.

Mikrolepidoptera żgħira, bejn 9 u 10 millimetri. Il-ġwienaħ ta' quddiem huma ta' kulur griż fl-isfar filwaqt li dawk ta' wara huma griżi. Kull ma nafu li ġew irrekordjati huma l-ħames baħrijiet irġiel, kollha maqbuda minn Delucca u li fuqhom ġiet deskritta din l-ispeċi endemika.

9. *Megacraspedus lativalvellus* Amsel, 1954
Malti: Susa Safra

Baħrija rari ħafna. Ġwienaħ ta' quddiem huma ta' kulur isfar fil-kannella u ta' wara griżi. Tilħaq daqs ta' xi 14-il millimetru. Nafu biss bi tliet eżemplari rġiel maqbuda mis-Salini f'Marzu ta' l-1952 mit-tabib Delucca u li minnhom ġiet deskritta l-ispeċi. L-olotip u wieħed mill-paratipi jinstabu fil-kollezzjoni ta' Delucca. Il-paratip l-ieħor jinstab fil-kollezzjoni ta' Amsel.

Ma nafu xejn aktar fuq din l-ispeċi, la kif inhi l-mara u lanqas għandna tagħrif fuq il-bijoloġija tagħha. Forsi llum il-ġurnata diġà estinta għal kollox.

10. *Aphelia amplana* Hubner, 1825. f. *vallettai* Bradley, 1953
Malti: Baħrija s-Safra tal-Għansal

L-ispeċi *amplana* mhix endemika imma f'Malta nsibu l-forma *vallettai* li tinstab hawn biss. Filwaqt li fl-ispeċi l-ġwienaħ ta' quddiem huma sofor bi tbajja' kbar kannella, fil-forma *vallettai* l-ġwienaħ huma kompletament sofor.

Mhix xi speċi rari fi gżiritna. Id-dudu huwa ta' kulur blu skur kważi vjola, b'tikek bojod. Igħix fuq il-weraq tal-Għansal billi jħit it-truf ta' werqa bi speċi ta' ħarir u jgħix magħluq ġo fiha sakemm isir fosdqa. Meta tfaqqas il-baħrija, biex tkun tista' ttir, trid ittaqqab toqba żgħira fil-werqa fejn tkun għexet.

11. *Cydia (Kennellia) sammuti* Diakonoff, 1985

Malti: Susa tal-Prinjoli

Mikrolepidoptera rari ħafna. Inqabdet darba biss, mill-Buskett f'Ġunju ta' l-1981 mill-awtur.

Baħrija żgħira ta' xi 13-il millimetru. Il-ġwienaħ ta' quddiem huma ta' kulur kannella fl-aħmar, b'marki transversali kulur il-fidda fil-parti ta' quddiem. Fin-naħa ta' barra hemm dabra ftit aktar ċara bi tliet strixxi qosra ta' kulur iswed. Il-ġwienaħ ta' wara huma ta' kulur kannella fl-isfar, kważi transparenti.

L-olotip, raġel, jinstab fir-Rijksmuseum ta' l-Olanda.

12. *Coleophora mellechella* Toll, 1962

Malti: Kamla taż-Żagħżigħa

Waħda mill-iżgħar baħrijiet. Bilkemm tilħaq l-għaxar millimetri. Deskritta bħala endemika minn materjal aktarx maqbud mill-Mellieħa minn Delucca. Fid-deskrizzjoni oriġinali ma hemmx indikat meta nqabdet l-ewwel darba din il-baħrija. F'xogħol ieħor, Baldizzone (1982) issinonimizza din l-ispeċi ma' oħra, il-*Coleophora conyzae* Zeller, li għandha distribuzzjoni aktar vasta. F'Malta din il-baħrija hija xi ftit rari u l-aħħar li ġiet irrekordjata kien fl-1981 mir-Rabat.

13. *Phycitoides saxicola* Vaughan, 1870 ssp. *vallettae* Amsel, 1951

Malti: Kamla tax-Xagħri

Oriġinarjament deskritta bħala *Homoeosoma vallettae* minn materjal maqbud fis-7 ta' Ottubru 1950 minn Valletta mill-Mistra. F'reviżjoni li saret f'dan il-grupp, l-ispeċi *vallettae* ġiet imniżżla għal-livell ta' sottospeċi u trasferita għall-ispeċi preżenti.

Baħrija ta' daqs ta' xi 14-il millimetru. Il-ġwienaħ ta' quddiem huma ta' kulur griż b'xi marki żgħar suwed. Għalkemm il-lokalità

tipika ġiet żviluppata f'kumpless turistiku (Mistra Village), din il-baħrija nstabet dan l-aħħar fl-Imtaħleb. Il-fatt li dan is-sottospeċi nstabet flimkien ma' l-ispeċi tipika jindika li s-sottospeċi *vallettae* hija biss xi forma morfoloġika u forsi b'xi reviżjoni futura tiġi ssinonimizzata ma' l-ispeċi tipika.

L-olotip u l-allotip jinstabu fil-kollezzjoni ta' Toni Valletta.

14. *Agdistis symmetrica* Amsel, 1955
Malti: Pjuma tat-Tikek

Baħrija bi ġwienaħ twal u dojoq, ta' daqs ta' xi 20 millimetru u ta' kulur griż b'xi tikek żgħar bojod.

Din il-baħrija nqabdet darba biss, minn Baħar iċ-Ċagħaq fl-20 ta' Awissu ta' l-1953 minn Toni Valletta. Ma nafu xejn fuq il-bijoloġija ta' din l-ispeċi endemika. Tixbah ħafna lill-ispeċi li sibt xi snin ilu fir-Rabat, l-*Agdistis satanas,* għalkemm l-apparat ġenitali huwa ferm differenti.

15. *Agdistis melitensis* Amsel, 1954
Malti: Pjuma Żgħira

Din il-baħrija tixbah lil ta' qabilha, imma hija xi ftit iżgħar. Irrekordjata mis-Salini fl-1952 u 1953. Għalkemm il-lokalità tipika llum hija żviluppata jidher li tinstab f'postijiet oħra f'Malta. Fl-1982 sibtha fir-Rabat, l-Imtaħleb u f'Ħaż-Żebbuġ.

16. *Aciptilia spicidactyla* Chretien, 1923, ssp. *insularis* Bigot, 1961
Malti: Pjuma tas-Swaba'

Oriġinarjament deskritta bħala speċi endemika minn materjal miġbur minn Delucca mill-Ġnejna, Għargħur u mill-Mellieħa. L-olotip li nqabad fit-3 ta' Settembru 1953 jinstab fil-kollezzjoni ta' Bigot filwaqt li l-paratipi li jinstabu fil-kollezzjoni ta' Delucca nqabdu xi sitt snin wara.

Illum din is-sottospeċi ġiet issinonimizzata ma' speċi oħra, il-*Pterophorus malacodactyla* Zeller, li hija mifruxa mal-Mediterran kollu. Din l-ispeċi li allura mhix endemika hija rari fil-gżejjer tagħna.

17. *Papilio machaon* L., 1758 ssp. *melitensis* Eller, 1936

Malti: Farfett tal-Fejġel; Farfett tar-Reġina

Eller kien fired il-Farfett tal-Fejġel bħala sottospeċi distinta u endemika però dan il-bdil ma tantx ġie milqugħ minn Lepidopteristi kemm ta' żmienu u wisq aktar ta' warajh. Fil-fatt il-popolazzjoni ta' Malta ta' din l-ispeċi nirreferu għaliha bħala s-sottospeċi *sphyrus* Hubner, li tinstab mifruxa fin-naħa t'isfel ta' l-Ewropa. Personalment inħoss li s-sottospeċi *melitensis* hija sinonima mas-sotto speċi *sphyrus* u għalhekk mhix endemika.

18. *Gonepteryx cleopatra* L., 1758, ab. *vallettae* Haworth, 1977

Malti: Farfett taz-Ziju

Il-Farfett taz-Ziju huwa wieħed mill-isbaħ li nsibu f'Malta. Il-farfett raġel huwa ta' kulur isfar ħadrani b'dabra kbira oranġjo fil-ġwienaħ ta' quddiem. Il-mara hija ta' kulur abjad ħadrani mingħajr il-marka oranġjo.

'Aberration' *vallettae,* li sa llum tidher li hija endemika għal Malta ġiet deskritta fl-1977 minn żewġ eżemplari, wieħed imfaqqas mill-bajda u l-ieħor maqbud mill-Buskett.

F'din l-'aberration', li aktarx li hija ta' natura ġenetika u li hija ristretta għall-friefet irġiel biss, il-marka oranġjo hija nieqsa għal kollox.

Għalkemm il-popolazzjoni tal-*cleopatra* fil-Buskett hija f'saħħitha u stabbli, sa llum ma ġewx irrekordjati aktar eżemplari ta' din l-'aberration'.

19. *Hipparchia aristeus algirica* Obth., 1870, f. *vallettai* DeLattin, 1952

Malti: Farfett Kannella ta' l-Alġerija

Deskritta l-ewwel darba bħala sottospeċi ta' l-*algirica.* L-*algirica,* illum hija mitqiesa bħala sottospeċi tal-*Hipparchia aristeus* u għalhekk il-*vallettai* hija biss forma ta' l-*algirica.*

Din il-forma nqabdet biss darba, nhar it-23 ta' Mejju ta' l-1939 min-Naxxar minn Toni Valletta. F'Awissu ta' l-1910, ċertu Harford, kurunell Ingliż, qabad farfett jixbah ħafna lil dan, jekk mhux ukoll l-istess speċi.

20. *Maniola jurtina hyperhispulla* Thomson, 1973
Malti: Farfett Kannella

Farfett komuni ħafna li nsibuh bejn l-aħħar ta' April u l-aħħar ta' Settembru. Il-farfett raġel huwa ta' kulur kannella fl-iswed waqt li l-mara hija ta' kulur kannella aktar ċar. Ilaħħaq mal-ħamsin millimetru. Id-dudu jgħix fuq speċi differenti ta' Graminaċi.

Sa minn dejjem konna nqisu dan il-farfett bħala identiku mas-sottospeċi *hispulla* li hija mferrxa sew fi Sqallija u f'postijiet oħra. George Thomson, entomoloġista Skoċċiż li studja sew dan il-grupp, fired il-popolazzjoni Maltija bħala sottospeċi ġdida u endemika. Id-differenza bejn il-*hyperhispulla* u sottospeċi oħrajn hija minima u ta' natura anatomika.

21. *Phragmatobia fuliginosa melitensis* Bang-Haas, 1927
Malti: Ir-Rubin

Speċi komuni ħafna. Il-ġwienaħ ta' quddiem huma ta' kulur kannella skur waqt li ta' wara huma ta' kulur aħmar b'xi marki suwed. Tilħaq daqs ta' xi 32 millimetru. Id-dudu huwa iswed, miksi b'ħafna xagħar qasir kannella. Jiekol pjanti differenti, speċjalment l-ispeċi tal-Genus *Plantago*.

Din l-ispeċi ġiet deskritta minn materjal miġbur minn ċertu Brakenhiem, li aktarx kien priġunier ieħor tal-gwerra ma' Andres.

22. *Mythimna putresens vallettai* Boursin, 1952
Malti: Baħrija tax-Xagħri

Deskritta minn materjal miġbur minn Valletta u Delucca fl-1948. Din is-sottospeċi tilħaq xi 27 millimetru, ta' kulur kafellatte ċar b'sinjal iswed fil-ġwienaħ ta' fuq. Il-ġwienaħ ta' taħt huma bojod. Id-dudu jiekol varjetà ta' pjanti, l-aktar dawk tal-familja tal-Graminaċi.

Mhix komuni ħafna għalkemm mifruxa sew ma' Malta kollha.

23. *Blepharita vallettai* DeLaever, 1981
Malti: Il-Melvizza ta' Valletta

Din l-ispeċi, li f'Malta hija komuni ħafna, minn dejjem kienet meqjusa bħala l-ispeċi *Blepharita solieri spinosa.* Din l-ispeċi ta' l-aħħar insibuha mifruxa sew fi Spanja, l-Italja u fi Franza.

Il-Franċiż Edward DeLaever, fuq materjal miġbur minn Valletta bejn is-snin 1977-79, fired il-popolazzjoni lokali ta' din il-baħrija bħala speċi differenti u għalhekk endemika.

Il-baħrija tilħaq daqs ta' xi 40 millimetru. Il-ġwienaħ ta' quddiem huma kannella b'marka waħda bajda u oħrajn kannella ċari. Il-ġwienaħ ta' wara huma ta' kulur abjad fil-baħrija raġel u fil-baħrija mara huma xi ftit imtebbgħa bl-iswed.

Id-dudu, bħal f'ħafna noktuidi, mhux partikulari fid-dieta u jagħmel użu minn diversi pjanti bħala ikel.

BIBLJOGRAFIJA:

AMSEL H.G. 1950: Neue microlepidopteron aus Marocco, Malta und dem Lebanon. *Bull. Soc. Sc. Nat. du Maroc.* 30: 178-179. 1951: Eine neue maltesische *Homoeosoma. Mitt. Munchener Ent. Gesellschaft.* XLI (1951): 248-250. 1952: Two new Microlepidoptera from Malta. *Entomologist.* 85: 172-174. 1954: Neue Pterophoridae, Gelechiiden und Tineiden aus Palastina und Malta. *Bull. Soc. Fouad. ier. Entom.* 38: 51-57. 1955: Uber Mediterrane Microlepidopteren und Einige Transcaspische Arten. *Inst. Royal Sc. Nat. de Belgique.* Tome XXXI (83). pp. 64.

ANDRES von A., 1916: Verzeichnisdar wahrend meiner Kreigsgefangeschaft von mir auf Malta gesamelten Lepidoptera. *Ent. Rundschau.* 33(9): 43-54, (10): 48-49, (11): 50.

ANGAS G.F., 1842: A ramble in Malta and Sicily in autumn of 1841. pp. vii + 168. Smith, Elder & Co., Cornhill. 1842.

ARENBERGER, von E., 1977: Die palaearktischen *Agdistis*-Arten (Lepidoptera, Pterophoridae). *Beitr. natuk. Forsch. SudwDtl.* 36: 185-22.

BALDIZZONE G., 1982: Contributi alla conoscenza dei Coleophoridae XXVII. *Riv. Piem. St. Nat.* 3(1982): 145-161.

BANG-HAAS O., 1927: Horae Macrolepidopterae Palaeartica 1: 57, t.8, f.8.

BIGOT L., 1961: Un nouvelle variete d'Aciptilia. A. *spicidactyla insularis* nova. *Lambellionea* 61(7-8): 49-51.

BORG J. 1898: *Carpocapsa pomonella* L. *Daily Malta Chronicle* December 29th.

BORG J. 1899: *Mamestra brassicae* L. *Daily Malta Chronicle* January 9th.

BORG J. 1939: Our Insect Visitors. *Archivum melitense* 10(4):196.

BORG P., 1932: The Lepidoptera of the Maltese Islands. Government Printing Press. Malta. pp. v + 25.

BOURSIN C., 1952: A new Maltese subspecies of *Leucania putrescens* Hubner. *Entomologist.* 85: 132.

BRADLEY J.D., 1953: A new form of *Tortrix amplana* Hb., from Malta. (Lep. Tortricidae). *Entomologist.* 86: 67.

CALLE J.A., 1982: Noctuidos españoles. *Ministero de Agricultura, Pesca y Alimentacion.* pp. 430, pl. 56.

CAMERON N. & CARUANA-GATTO A., 1907: A List of the Coleoptera of the Maltese Islands. *Trans. Ent. Soc. London.* 59 (3): 383-403.

CARUANA-GATTO A., 1891a: Notes on the Lepidoptera of Malta. *Mediterranean Naturalist.* 1(6): 85-88, (7): 106-107. 1891b: Prima contribuzione alla Fauna Lepidotterologica dell'Isola di Malta. *Riv. Ital. Sc. Nat.* XI (5): 2-8. 1905: Seconda contribuzione alla fauna lepidotterologica dell'Isola di Malta. Eteroceri. *Tipografia del* 'Malta', Valletta. p. 32. 1925: Di Alcune Specie di Farfalla Erratiche Catturate o Osservate in Malta. *Archivum melitense* 6(4): 155-159. 1926: Primo contributo alla conoscenza dei Zoocecidii delle Isole Maltesi. *Estratto dall'Archivum Melitense.* Empire Press, Valletta, Malta. pp. 24.

CARUSO D., 1975: *Spelaeoniscus vallettai,* nuova specie di isopodo terrestre dell'isola di Gozo. *Animalia.* 2 (1-3): 59-66.

CASSAR L.F., 1981: *Lithosia quadra* at Għadira. *Potamon* 6:72.

CHVALA M., 1980: Two new European *Ogcodes* species (Diptera: Acroceridae). *Acta Entomologica bohemoslovaca.* 77: 131-137.

DARLOW H.M. 1950: Additions to the list of the Lepidoptera of Malta. *Entomologist.* 83: 269-271.

De LAEVER E., 1980: Considerations sur le Genre *Blepharita* Hampson et *Blepharita vallettai* species nova. *SHILAP: Revta. Lepid.* 8 (31): 197-200.

De La GARDE P., 1892: Mediterranean Lepidoptera. *Mediterranean Naturalist.* Feb. 133-134. 1898: Mediterranean Lepidoptera. *Entomologist.* 82: 8-11.

De LATTIN G., 1952: Two new subspecies of *Hipparchia semele* L. *Ent. Rec.* 64: 335-336.

DELUCCA C., 1948: Some species of Crambinae observed in Malta. *Entomologist* 81: 228. 1965: The Place of the Lepidoptera in the Zoogeography of the Maltese Islands. *Rapports et Proces-verbaux de reunions de la C.I.E.S.M.M.*, 18 (2): 511-515. 1969b: A Revised Check-List of the Birds of the Maltese Islands. Classey, England, pp. 96.

DIAKONOFF A., 1986: Two new Grapholitini from Malta and Madeira (Lepidoptera. Tortricidae). *Nota Lepid.* 9 (3-4): 170-174.

ELLER K., 1936: Die Rassen von *Papilio machaon* L. *Abhdl. Bayerischen Akad. Wiss.* 36: 42.

EMMET A.M., 1979: A Field Guide to the Smaller British Lepidoptera. *Brit. Ent. & Nat. Hist. Soc.* pp. 271.

FERNANDEZ J.M., 1978: Los Lepidopteros Diurnas de las Islas Canaries. *ACT. Aula de Cultura de Tenerife.* pp. 32 + pl. 6.

FLETCHER T.B., 1904-05: A preliminary list of the Lepidoptera of Malta. *Entomologist.* 37: 273-276; 315-319; 38: 18-20.

GULIA G., 1858: Corso elementare di Entomologia Maltese dato nel Palazzo di Sant'Antonio. Lezione quarta. Classe sesta. *Government Printing Press.*

HIGGINS L.G. & RILEY N.D., 1970: A Field Guide to the Butterflies of Britain and Europe. Collins, London, England. pp. 380.

HOWARTH T.G., 1977: A Remarkable Aberration of *Gonepteryx cleopatra* L., from Malta. *Ent. Rec.* 99: 72.

LANZA B., 1972: Gli anfibi e i rettili delle isole circumsiciliane. *Lav. Soc. Ital. Biogeogr.* 3: 755-804.

MANLEY W.B. & ALLCARD H.G., 1970: A Field Guide to the Butterflies and Burnets of Spain. Classey, England. pp. 192 + 40.

MARIANI M., 1938: Fauna Lepidopterorum Siciliae. *Estratto dalle Memorie della Società Entomologica italiana.* 17: 129-187.

MATHEW G.F., 1898: Notes on the Lepidoptera from the Mediterranean. *Entomologist* 31: 77-84; 108-116; 141.

PARKER R., 1983: The Butterflies of Cyprus. *Entomologist's Gaz.* 34: 17-53.

REBEL H., 1918: Zur Kenntnis palaearktischen Talaeporiiden. *Deutsche Entom. Zeitchrift 'IRIS'* 32: 96-97.

SAMMUT P.M., 1982: Eine Revision uber die Tagfelterfauna (Lepidoptera, Rhopalocera) der maltesischen Inselgruppe. *Ent. Nachr.* 1983a: History of Butterfly Collecting. *The Times* June 29th. 1983b: Die Geometriden der Maltesischen Inseln (Lepidoptera: Geometridae). *Neue Ent. Nachr.* 6: 61-64. 1984: A Systematic and Synonymic List of the Lepidoptera of the Maltese Islands. *Neue Ent. Nachr.* 13: 1-124. 1985: Further Additions to the Lepidoptera of the Maltese Islands. *SHILAP Revta. Lepid.* 13(52): 304-306.

SAMMUT P.M. & VALLETTA A, 1983: Die Praimaginalstadien von *Gegenes pumilio* Hoffmannsegg, 1804 (Lepidoptera: Hesperiidae). *Neue Ent. Nachr.* 6:58-60.

SKINNER B., 1986: Colour identification Guide to the Moths of the British Isles (Macrolepidoptera). pp. x + 267, pl. 42. *Penguin Books Ltd.* England.

SOUTH R., 1961: The Moths of the British Isles. Vol. 1. pp. 427; vol. 2. pp. 379. F. Warne, England. 1962: The Butterflies of the British Isles. pp. 212. F. Warne, England.

THOMSOM G., 1973: Geographical variation of *Maniola jurtina* (L). *Tidjschrift voor Ent. deel* 116 (12): 183-229.

TOLL S., 1962: Materialien zur Kenntnis der palaeartischen Coleophoriden. *Acta Zool. Cracov. 7:* 577-720.

VALLETTA A., 1945: Tagħrif fuq il-Friefet tal-Passa. *Il-Bidwi* Mar. 15th. p. 3. 1972: The Butterflies of the Maltese Islands. *Progress Press.* pp. 64. 1973: The Moths of the Maltese Islands. *Progress Press.* Malta 120 p. 1983: Mit-Tfulija man-Natura (Awtobijografija). Malta pp. iv + 59. 1988: The Crimson-speckled Moth *Uthetheisa pulchella* L. (Lepidoptera: Arctiidae) in the Maltese Islands. *Potamon* 2(16): 148-150.